

МОЖЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСОБУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Доляновська І. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університету економіки і права «КРОК»
м. Київ, Україна*

За даними Генеральної прокуратури України у 2022 році було виявлено 74314 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з яких 1369 осіб не досягли віку 18 років, а саме: віком до 14 років – 78, від 14–15 років – 388, а від 16–17 років – 903 особи [1]. Сумарно дані особи вчинили 1299 кримінальних правопорушень. Щоб зрозуміти тенденцію до збільшення або зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, звернемося до статистики минулих років. Так, згідно офіційної статистики, подібний показник у осіб віком до 18 років у 2021 році становив 2609 осіб, які вчинили 2423 кримінальних правопорушення; відповідно у 2020 році – 3013 осіб і 2045 кримінальних правопорушень, що негативним чином характеризував стан даного виду злочинності [2,3]. А показник у 1369 осіб, можна пояснити не зменшенням такої кількості злочинців, а початком повномасштабної війни в країні і, як наслідок, переміщенням населення за кордон та в інші регіони країни, відсутності офіційної статистики на окупованих територіях та в районі ведення бойових дій, зниженням активності роботи правоохоронних органів у перші місяці війни через спрямованість зусиль на боротьбу із ворогом. До того ж, статистичні дані за січень-вересень 2023 року [4], а це дані про 1188 осіб неповнолітніх, які вчинили 1161 кримінальне правопорушення, знову наближаються до показників 2022 року!

Даний вид злочинності є особливим в усій структурі злочинності, адже загальноновизнаним є той факт, що юні злочинці після відбуття покарання, а особливо у виді позбавлення волі, найчастіше поповнюють ряди вже дорослих злодіїв. Як слушно зазначає з цього приводу Дундич Л.В., не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім [5, с. 97].

Проблеми запобігання злочинності неповнолітніх, а особливо питання їх виправлення без ізоляції від родини, навчання, виховання та соціалізації, що неминуче стається у разі направлення до виправних

установ, було і залишається актуальним для країни, особливо зараз, коли Україна доводить всій європейській спільноті дієвість такого демократичного інституту як права людини та дитини. Тому вкрай дієвими на сьогодні видаються можливості інституту відновного правосуддя для неповнолітніх.

Відновне правосуддя як інститут було започатковано на теренах Сполучених Штатів Америки, Нової Зеландії та Австралії вже на початку 2000-х років, стало частиною законодавства багатьох країн Європи. Під цією процедурою за даними Європейського форму відновного правосуддя розуміють «такий підхід до правосуддя та комунікативний процес, за якого забезпечується право дитини бути почутою, який вибудовується на засадах добровільності, конфіденційності та неупередженості... фокус відновного правосуддя ґрунтується на можливості інтеграції та ресоціалізації для неповнолітнього порушника, його підтримки, забезпечення прав і свобод...» [6].

Україною вже зроблено перші кроки по запровадженню даної процедури у вітчизняне, насамперед кримінально-процесуальне законодавство. Мова йде про Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України, яким у 2019 році запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Дана урядова ініціатива викликана Рамковим рішенням Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте 2001 року, яке зобов'язує всі держави ЄС поширювати медіацію в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-яких угод між жертвою та правопорушником, що були досягнуті в процесі медіації; Резолюція Ради з соціальних та економічних питань ООН, прийнята 2002 року, рекомендує всім державам розробляти та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне кримінальне судочинство [7].

Подібні сприятливі для неповнолітніх порушників законодавчі ініціативи перекликаються із науковою ідеєю про те, за якими напрямками має здійснюватися попередження злочинності неповнолітніх. Ось як точно висловлюється з цього приводу О.В. Британська: «...Сутністю та основними напрямками запобігання злочинності неповнолітніх в Україні є створення позитивної, соціально схвалюваної діяльності неповнолітньої особи; закладення до її свідомості вірної, суспільно сприйнятої системи розуміння того, що таке злочини та формування у особи нетерпимості до їх вчинення допоможе запобігти деформації підлітка та убезпечить його від долучення до злочинної діяльності, а також здійснення виховного впливу у разі якщо особа вже вчинила злочин...» [8, с. 293].

Відновне правосуддя – це примирення неповнолітнього правопорушника із особою (фізичною або навіть і юридичною) потерпілою виключно від кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, яке здійснюється незалежним посередником (медіатором) і в рівному обсязі забезпечує права як потерпілої особи, так і неповнолітньої особи, що скоїла кримінальне правопорушення.

Звичайно, для застосування даної процедури є необхідні умови, зокрема і потерпілий, і неповнолітній порушник мають дати згоду на участь, що тягне обов'язкове визнання злочину порушником. І тільки потім між жертвою та порушником за допомогою посередника (медіатора) відбувається проведення діалогу, результати якого у вигляді угоди про відшкодування завданої шкоди та примирення сторін є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності в суді [9].

Перевагами відновного правосуддя є наступні: 1. Недопущення «занурення» неповнолітнього порушника у кримінальний процес та/або у систему відбування покарання, включаючи негативний вплив на свідомість та особистість підлітків осіб, які відбувають покарання. 2. Надання неповнолітньому можливості ресоціалізації всередині соціуму, а не ресоціалізації як процесу відновлення втрачених соціальних зв'язків після відбування покарання. 3. Запобігання повторному вчиненню не тільки кримінальних, а й адміністративних правопорушень. 4. Вироблення «поваги до права» як до інструменту, завдяки якому стало можливим залишатися в родині та вести практично звичний спосіб життя після вчинення кримінального правопорушення. 5. Нарешті можливість реалізації низки основоположних прав дитини, а саме права на розвиток особистості, на відпочинок і дозвілля, на освіту, на перебування в родині. 6. Також дуже важливим такі елементи проведення примирювальної процедури за участі незалежного посередника (медіатора): до юного порушника ставляться як до особистості і надають потерпілому можливість краще зрозуміти особу порушника, причини, які штовхнули його на вчинення правопорушення; визнання вини порушником відбувається в конфіденційній, налаштованій на діалог мирній обстановці, що врешті сприяє розвитку почуття справедливості та відповідальності для неповнолітнього.

Література:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osibyaki-vchynili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
4. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
5. Британська О.В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 292–294. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/75.pdf (дата звернення 16.10.2023)
6. Дундич Л.В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 2. С. 96–99. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/26.pdf (дата звернення 16.10.2023)
7. What is restorative justice? URL: <https://www.euforumrj.org/en/restorative-justice-and-child-justice> (дата звернення 17.10.2023)
8. Про реалізацію Пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 17.10.2023)
9. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nerovnoolitnimi> (дата звернення 17.10.2023)